

КАКО НАСТАЈЕ РОД¹

Ако је стварност врста шатора разапетог преко металних носача појмова, мисаоних навика и идеја, онда књига Џудит Батлер погађа у један од његових стубова носача, у његову осовину. Ударац је толико снажан да се све клима, а шаторско крило таласа и ишчезава његова позната нам форма. Затим на наше очи добија нов облик и баш на њега сад морамо да се навикнемо, ревидирајући све очигледности, све што је стабилно и припитомљено. Шта рећи?! – баш такве преломе за собом важне књиге.

Написана 1990. године, књига *Невоља с родом* последњих година постала је фундаментална не само за феминизам, него и за размишљања о темељима културе.

Уза сву своју храброст и бескомпромисност, *Невоља с родом* чедо је свог времена – дете које упорно запитује шта значи „реално“, и то више није питање којим се баве само кабинетски филозофи, то је неспокојство које се одавно искрало из универзитетских библиотека да би копкало обичне људе и да би се њиме све више бавила филмска уметност и популарна књижевност. Попут њихових јунака почињемо да преиспитујемо оно што је на први поглед очигледно, а што је можда само плашт нечег другог; не треба одмах поверовати томе што је на површини, што је заводљиво реално, јер данас тако функционише наивна простодушност. Мотив неповерљивости према „реалном“ појављује се актуелно код многих стваралаца – почев од Дена Брауна који проверавајући неки ситан детаљ општепознатог наратива, извлачи из њега нова, потпуно неочигледна значења, па све до аутора *Маџрикса*, који тера свог јунака да открива болну, и уједно ослобађајућу истину да је позната стварност, у ствари, лаж и конструкт. Појам матрикса веома добро преноси полазну тачку за расуђивање Џудит Батлер.

С великим неповерењем она прилази просветитељској претпоставци о постојању сталног, стабилног „ја“ и фиксираног идентитета јединке. Труди се, међутим, да допре до механизма конструкције испод тих појмова. Сматра да је механизам политички, јер сваки пут има везе с влашћу. Тамо где се појављује тенденција јасног, развојног дефинисања субјекта („ја“ и „ми“), све што не стаје у дефиницију сместа бива искључено. „Ја“ и „ми“ су илузорне конструкције, фантазмагорије које су се опростиле од било ког вида унутрашњег усложњавања.

Батлер је пре свега феминистичка филозофкиња, зато се њена разматрања тичу првенствено жена као колективног субјекта, тог групног „ми“ које се, како тврди, конституише само путем искључивања дела групе коју треба да репрезентује. Шта се крије испод појмова „жена“ и „женственост“? Шта стаје у тај скуп и шта означава ту одлику? И шта уопште значи „жена“ и „мушкарац“?

¹ Есеј из књиге *Moment niedźwiedzia*, Warszawa, Krytyka polityczna, 2012. (Прим. ђев.)

Узмимо филм Нила Џордана *Иира йлакања*, у ком се јунак заљубљује у једну жену. Не сумња у своја осећања, и не сумња да је објекат његове жеље жена, пошто изгледа као жена. Па ипак се показује да је спољашњи утисак погрешан и да је вољени објекат ипак – мушкарац. Наш јунак се „заљубио у жену“, али кад открије да објекат није жена, љубав не пролази. Можемо дакле смело да поставимо питање: да ли је хетеро или хомосексуалац? Можда у мушкарцу и даље види жену, и „мушкост“, као одлика љубљене жене, уопште му не смета? А можда баш напротив – воли мушкараца јер је геј и несвесно је одабрао неког с полно двозначном спољашњошћу, наслућујући и предосећајући мушкараца испод женског плашта? А можда се заљубио баш у таквог а не у другог човека, у људско биће, а његов пол види као другоразредну категорију? Само постављање таквих питања, рекла бих, показује како се могу замрсити две бинарне, противречне и једноставне категорије. Колико дубоко у нама сежу „женственост“ и „мушкост“? Да ли постоји неки темељ, дубина где се налази тај „прави род“ и на ком нивоу се та подела извршава? Да ли смо саздани слојевито, као главица лука, наша суштина је тамо испод свих тих слојева? Да ли смо можда више варијације свих тих димензија истовремено?

Кад видимо жену обучену као мушкараца и мушкараца преобученог у жену, онда узимамо за истину то што прво приметимо, тврди Батлер, узимамо за истину, за очигледно, за пол, пошто је свака неједнозначност проблематична за памет. Памет не воли неједнозначност, што су психолози закључили још почетком прошлог века. Памет се приклања сваком матриксу који би му помогао да уреди у тврди вишезначни, неједнородни, фрагментирани свет. Тако настаје род.

Батлер доводи у питање не само појам кохерентног и унификованог субјекта феминизма, и одбацује категорију „женствености“ као илузију подређену интересима власти. Уједно и упозорава да начин формулисања дефиниције тог субјекта повлачи за собом и начин формулисања њених политичких интереса.

У Пољској смо имали прилику да видимо такав проблем за време изборне кампање 2007. године када се новонастала Партија жена позвала на категорију „жена“ као политички ефикасног субјекта који би учествовао у власти. Убрзо се ипак показало да је таква аутодефиниција искључила све што у ту категорију није стало. Партија жена је констатовала да интереси жена орбитирају око материнства и породице и у том правцу су формулисани главни политички постулати. Партија је одбацила став према абортусу сходно којем би тако дефинисана „жена“ одржавала одређене еманципаторске тежње, остављајући их ипак у контексту фалогоцентричног патријархалног друштва чије норме прихвата. На једном од изборних сусрета прихваћена је декларација да Партију жена не интересују проблеми лезбијки (као својеврсних не-жена према формулисаој дефиницији). Овде је „жена“ оно што јој је допуштено да буде у опресивном друштву у којем власт држе мушкараци, друштву које представља управо њихове интересе.

Револуционарни приступ Батлер заснива се на томе што она нишани у оно што се чини апсолутно очигледно и што не подлеже никаквој дискусији – да је јединка увек или жена или мушкарац, мушког или женског рода. Упркос томе, што тврди традиционални феминизам, род је нешто искључиво друштвено конструисано (гендер). За

Батлер, род је врста перформанса. Род је нешто што непрекидно стварамо, што извршавамо у свакодневном животу, а идентитет субјекта је увек перформативан, увек настаје захваљујући понављању нормативних гестова, а тиме подлеже варијацијама и нестабилан је. Род је, као и идентитет „ја“ – скуп знакова. Тај родни шоу траје непрекидно, и води до устаљивања, а на крају се ствара утисак да је род нешто што је дато, природно, очигледно. У филозофском смислу постаје есенција.

Књига *Невоље с родом* је феминистичка, и она открива живописнија, дубља и сложенија лица феминизма. Феминизам је у својој суштини покушај установљења потпуно новог и свежег погледа на целокупну стварност, и не тиче се само аспекта жена. Тако схваћен, могао би да превреднује основне мисаоне претпоставке које су учиниле да искључености и неједнакости запажамо као „природну датост“, не чудимо им се и не примећујемо их. На тај начин феминизам се претвара у филозофију свих тих елемената несместивих у оквиру дефиниције вечито самодефинишућег субјекта који држи дизгине власти.

Деконструисање категорије „женскости“ омогућава јој да почне да постоји на потпуно други начин. Она постаје отворена, разнородна, полиморфна категорија. Нешто је налик на аморфну заједницу, цркву расколника од привилеговане „мушкости“. Тако схваћен феминизам треба да негује своју нарочиту функцију која полази од одбацивања свега строго омеђеног, дефинисаног, конструисаног и оптерећеног *status quo* стањем. Феминизам тад постаје револуционарна пракса, јер се ситуира насупрот ономе што је затечено. Непрекидно понавља своје „не“ и „то није то“, а такође примењује превратничку стратегију указивања на илузорност родног идентитета и његовог „фантазматичног статуса“² као што то чини *queer*. Пародија би тада била у ономе што најбоље деконструира постојећу категорију „жене“.

Под своју критичку лупу Џудит Батлер такође ставља и традиционалну психоанализу која, више него било која друга идеја, подржава патријархално устројство стварности и критикује њен „велики наратив“. Прво, преиспитује причу о утопијској првотној једнакости полова и њено касније болно диференцирање; друго, доводи у питање психоаналитичку парадигму породице коју чини мајка, отац и деца. Упитајмо се, каже, какав би став требало та добро позната прича да има према честој ситуацији кад немам оца или мајку, кад су ме подигли баба или деда. А шта ако се васпитавам у породици у којој су родитељи истог пола? А ако се моја породица састоји од много чланова, као што се то дешава у комунама или верским заједницама? На тај начин показује да Фројдова

² Филозофија Џудит Батлер ослања се на парадокс: стриктна феминистичка филозофинија која се ангажује за женску еманципацију и феминистичку теорију, а с друге стране, једна од главних њених теоријских интервенција јесте преиспитивање основних појмова од којих су те теорије формулисане. Она пре свега преиспитује унификован субјекат феминизма и одбацује есенцијалну категорију „женствености“ као фикцију која служи интересима власти. У *Невољи с родом* Батлер каже да је феминистичко „ми“ увек само фантазматична конструкција која негира унутрашњу сложеност и неуцеловљену дефинисаност тог термина, а конституише се путем искључивања оног дела групе коју треба да представља. Због тако контроверзних тврдњи Џудит Батлер је претрпела многе критике и политичке замерке, да тако дијагностикује не само суштински проблем феминизма, него и других нових друштвених покрета. (Прим. ђрев.)

психоанализа (али и већина која на тај или на други начин базира психоаналитичку школу) фаворизује један модел обликовања родног идентитета. У ствари, знамо да је ситуација много компликованија, зато идентитет уопште не мора да буде кохезивна унификована целина, него више дисконтинуирани процес пун варирања и варијабилности.

Реперкусије тако схваћеног рода суштинске су. Чим жена не постоји, чим је знак празан, како онда разумети еманципаторске тежње феминизма – од кога и од чега феминизам треба да ослобађа, ако оно што треба да се ослободи показује тако неразговорно и непоуздано?

Књига Џудит Батлер је одмах по објављивању претрпела оштре критике, и од феминисткиња такође. Замерали су јој да је преокупирана постмодернистичким концепцијама субјекта, да раздваја феминистичку технику од праксе, да ослабљује еманципаторски потенцијал. Скретали су пажњу на то да су жене у историји биле ноторно лишаване сопствене субјективности, аутономије и могућности да делају и да је данас опасан парадокс ставити те, за феминизам тако важне појмове, у исти кош с лудачком постмодернистичком деконструкцијом.

Ова књига је фасцинантан и инспиративан читалачки доживљај. Понекад нас помало брутално избацује из мисаоних колотечина и енергично тера напред. Живимо у земљи која с тешком муком прихвата размишљања у категоријама биолошког пола и културног рода, земљи у којој савршено добро успева божја аритметика: два су пола и једна истина. У сваком дневном листу наћи ћемо причу о томе шта је „природно“, а шта није, шта је „у складу с природом“, а шта девијација и патологија. Књига *Невоља с родом* тражи да се иде даље, у сфере у којима би се практична примена изнетих поставки претворила у истинску револуцију – етичку, друштвену, цивилизацијску.

Не бојте се сви ви, традиционалисти, не зебите присталице доброг старог света у којем је свако савршено дефинисан и има своје додељено му место у природи, док је за све оне неразговорне резервисано место на маргини. Читајући ову књигу тестирајмо њене идеје у својој машти, покушајмо да замислимо свет који би настао кад би се идеје Џудит Батлер спровеле у дело. Ко зна не би ли то био још један обрт коперниканског калибра? Батлер нас учи како да доводимо у сумњу најочигледније парадигме. То је увек био стваралачки задатак. Довољно је да се отворимо за будност у матриксу језика, у тромости појмова и инерцији властитих мисаоних навика.

(С њољској превела **Милица Маркић**)